

teoretiske værker, som tilsammen belyser mange forskelligartede aspekter. Clemmensen benytter en tværgående struktur, hvor de enkelte typer af associationer analyseres hver for sig. Litteraturen refereres summarisk, og kritikken af den er oftest nedtonet og meget kortfattet. Afslutningsvis peges på nogle forslag til videre forskning, og bogen indeholder et *Summary* samt en meget omfattende litteraturliste.

Forskningsoversigten gør bogen til et uundværligt redskab. Dens gennemgang af udviklingen i associationernes udvikling er en god, omend meget komprimeret beskrivelse af en sammenslutningsform, som først i de senere år er blevet studeret mere omfattende.

Peter Gundelach

POUL THESTRUP, DORRIT ANDERSEN og NIELS OXENVAD: *Mod bedre tider. Odense 1789–1868*, udg. af Odense Kommune, 1986, Odense Universitetsforlag, 500 s. Ill.

I »Mod bedre tider« karakteriserer forfatterne perioden fra de »florissante« år i slutningen af 1700-årene til tiden efter næringsfriheden 1857–62 som en periode, hvor »tingene nu begyndte at ændre sig definitivt« efter århundreders op- og nedgange. Spirerne til industrisamfundet skal søges i denne periode, men det er dog først og fremmest kontinuiteten fra 16–1700 årene, der præger de store linjer. Odenses status som »det lille København«, præget af adelens – og under guvernørperioden 1815–48 endda af kronprinseparrets tilstedeværelse, svarer til det præg af »mere end købstad«, som også karakteriserede Odense i f.eks. 15- og 1600-årene. »Det nye« fornemmes mere som detaljer: Lidt mere borgerskabspræg, lidt mindre adelspræg, lidt mere specialisering inden for handelsvirksomhederne, lidt flere arbejderhushold, et par tidlige fabrikker, reformer inden for skole- og fattigvæsen og ikke mindst de tekniske nyheder, som Odense fik før alle andre byer i landet: Danmarks første jernbanebro 1844 samt gas- og vandværk 1863. Med i billedet af »hovedstad« på enevældens præmisser hørte stiftsamtmanden og guvernørens aktive rolle for byens ve og vel i samarbejde med det højere borgerskab, og ligeledes den fortsatte tradition for et kulturliv i første række, med musik, teater og opera, righoldige biblioteker, tidlige planer for museum (1828!), m.v. I det begyndende demokrati i 1840'erne gør Odense sig gældende med et nationalliberalt sindelag, men med de nationalliberales sving mod »Højre« efter 1864, genindtager Odense sin plads som en konservativ og systemtro borg.

»Mod bedre tider« viderefører Odense-traditionen for et solidt demografisk analysearbejde – bl.a. i kapitlet om befolkningsforholdene. I et kapitel om levestandarden i perioden overfører Poul Thestrup sine erfaringer fra en tilsvarende analyse af København til Odense, og her illustreres klart og dog detaljeret svingningerne i pristal, lønninger og realløn, på baggrund af bl.a. oplysninger fra magistratens indberetninger. Disse tabeller og konklusioner vil have værdi for by- og socialhistorikere overalt i landet. Men samtidig viser de, at den definitive fremgang, som iflg. indledningen karakteriserede perioden, set med den almindelige befolknings øjne ikke har været særlig tydelig før efter 1850. Tilbagevendende kriser og dyrtider præger billedet, naturligvis ikke mindst i årene efter 1813.

»Mod bedre tider« rummer naturligvis elementer af traditionel byhistorie, med lange kapitler om kirke, skole, sundhed og sygdom. Men forfatterne har også evnen til på få sider at karakterisere udviklingen og skabe et overblik, således som det f.eks. sker i indledningen og i kapitlerne om byens udvikling, erhvervsudviklingen og bystyret. Kapitlet om byens udvikling viser byen som fysisk realitet, illustreret med kort og samtidige billeder.

Andre kapitler mangler lidt sammenfatning og perspektiv. Det gælder f.eks. kapitlet om håndværk og industri, hvor der blot gennemgås en række brancher – men dette har formentlig sin baggrund i, at der for få år siden er udkommet en fremragende gennemgang af det industrielle miljø i Odense 1840–1940 (Hans Chr. Johansen, Per Boje og Anders Monrad Møller, 1983). Kapitlerne om kulturlivet, aviser, biblioteker, museum, teater, musik, klubber og forlystelser er fulde af gode oplysninger, men der lægges ikke noget helhedsperspektiv på disse mange ideologiske overbygninger: Spørgsmålet om f.eks. musiklivet, klubberne og litteraturens placering mellem 1700-årenes rangsamfund og 1800-årenes borgerlige samfund besvares kun i glimt. Der antydes nogle forskelle mellem traditioner knyttet til »overøvrigheden« og adelen (på traditionelt vinterophold i byen) og traditioner knyttet til handels- og håndværkerborgerskabet, ligesom der antydes en stadig vaklen mellem det nationale og videnskabelige over for det regionale og mere folkelige i f.eks. aviserne og bibliotekernes linje. Det, der mangler, er et kulturhistorisk helhedssyn ved siden af det demografiske, socialhistoriske og politiske do. Dette er nok også forklaringen på, at man i flere sammenhænge savner det helt nære niveau – der, hvor man – som f.eks. i *Køge Bys Historie* 1–2 kommer ind bag murene og oplever menneskene og deres dagligdag. Kun til allersidst føler man pludselig historiens menneskelige perspektiv, hvor udviklingen gennem 70 år ses i forhold til en enkelt udvalgt Odenseborger liv.

Men alt i alt hævder »Mod bedre tider« sig godt blandt byhistoriens bind – dels ved det gode overblik i en række af kapitlerne, dels ved et godt og levende sprog (med mange citater fra breve, annoncer, erindringer, samtidige sange m.m.) samt en alsidig illustrationsside uden det småtskårne og kedelige, som desværre præger nogle af de andre bind af *Odense Bys Historie*.

Peter Dragsbo

NYESTE TID

THOMAS STEENSEN: Die friesische Bewegung in Nordfriesland im 19. und 20. Jahrhundert (1879–1945). Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Bd. 89–90. Neumünster, Wachholtz Verlag, 1986.

Thomas Steensen har skrevet en stor bog om et »lille« emne. Selve teksten udgør over 400 sider, hvortil kommer en række korte biografier, en fortegnelse over »Nordfriesischer Verein«'s bestyrelser fra 1902 og til 1945, en række illustrationer, en grundig redegørelse for materialesituationen og person- og stedregistre. I